

ÖTÉVES A TANYASZÍNHÁZ

CSIPAK ANGÉLA

Sokáig böngésztem a Tanyaszínház négy éve alatt megjelent sajtóanyagát: csupa lelkes dicséret, bátorítás, mindössze néhány, a hibákra is rávilágító kritika. A kezdetben utópisztikusnak hitt ötlet cseppet sem könnyű megvalósításának szólnak az elismerések, az előadások helyszíne, hangulata, az ünnepésnek is beillő fogadtatás, a közönség érdeklődése, hálája, könnyes köszönő szavai lódítják meg a tollakat és hoznak létre egy kissé talán romantikusnak mondható hozzáállást. A tagság részéről is.

A Tanyaszínháznak — valahol mélyen legalábbis — még mindig gesztus-jellege van, hiszen pluszmunka; egy-egy turnét hónapokig tartó vontatott kilincselés, tekintélyes kérvényhalmaz, tájékozatlanságból eredő tévelygés, türelmetlen megoldáskeresés előz meg. Ez a gesztus azonban kötelesség- és hivatástudatban gyökerezik, nem pusztán figyelmesség egy közeg iránt, ahonnan szinte valamennyien indultunk, inkább adni akarás; segítség, hogy felfedezze, megszeresse és igényelje azt, ami nekünk oly sokat jelent: a színházat.

A FARCE-TÓL A KÖZÉPFAJÚ DRÁMAIG

Értelmetlen lenne pert indítani egymás ellen annak eldöntéséért, pontosan kinek is jutott először eszébe. Egyedül aligha tudta volna bárki is dűlőre vinni, egyre nagyobb tömegeket megmozgató, minden évben megújuló-fejlődő vállalkozássá kiküzdeni a Tanyaszínházat. Egészséges kalandvágygal keveredő kísérletező kedvet indukált a Művészeti Akadémia néhány hallgatójában jelentkező hiányérzet, a korlátok-szülte elégedetlenség, az útkeresés. És nem utolsó sorban az önmegmutatás igényének belső feszültsége munkált szelepet (formát) keresve; így pattant ki az értelmi szerzők egyéniségéről árulkodó, problémaérzékenységüket is tükröző ötlet, és alakult meg 1978-ban a Tanyaszínház.

Jól ismert, sokszor elmondott célkitűzésekkel, tartalomban, színvonalban — szükségszerűen? — amatőr produkcióként indult. Baranyi Ferenc: A lónak vélt menyasszony; Hans Sachs: Varga meg a Vargané;

Móricz Zsigmond: Dinnyék; ismeretlen lengyel szerző: Ördögöt idéz a diák — díszlet, kellék: egyetlen díkó, néhány köcsög; innen-onnan összekunyerált és sebtiben tákolt jelmez. A harsány, rögtönzésekkel felduzzasztott előadás osztatlan sikert aratott. Ez egyszer bevált a színházainkban közkedvelt mézesmadzag-teória: a közönségnél a bemutatkozás óta változatlanul nyert ügye van a Tanyaszínháznak.

Sokáig egyetlen járható útnak, pszichológiailag abszolút megalapozott módszernek hittük a fokozatossági elv alapján történő közönségnevelést. Valószínűbb azonban, hogy inkább a legkézenfekvőbb, a legkönnyebb megoldás volt. Gyorsan, azonnal megtérülő befektetés, amely számos veszélyt is rejtett. Mert: ha állandósul, meghatározóvá válik ez a játéktípus, ha az év közben nyesegetett, visszafogott ripacszkodó kedv elárasztja az előadást, ha az öncélú komédiázás kerekedik felül, rövid időn belül elkerülhetetlenné válik az önisméltés. Szimpla, kérészéletű élményt nyújtva aligha dicsekedhetnénk most emelkedő nézőszámmal ebben a közönségínséges világban.

Noha még a második év kapcsán is hízelgő valótlanág mértéktartó, ripacszkodásmentes játékról beszélni, a Tüvé-tevők és az András kovács királysága mégis több szempontból előrelépést jelentett. Színházibb tett volt. A választott egyfelvonásosok már a szórakoztatás magasabb szintjét jelentő jellemkomikumra épülnek. A közönségtől elsősorban terjedelmüknél fogva követeltek nagyobb koncentrációt, mivel a megvalósítás vaskos realitása — amit a helyenkénti privatizálás még inkább nézőközébe egyszerűsített — nem állította a dekódolás problémája elé a befogadót. Erre csak a külsőségeiben is kőszínházira formált előadás — Vlaho Stulli Nagyszájú Katája — mert vállalkozni, részleges sikerrel. A főszereplővé emelt sár szimbolikja esetenként célba talált ugyan, a naturalizmusba hajló kulcsjelenetben azonban többnyire külvált a bravúrosnak elkönyvelt, újra meg újra megcsodált színészi teljesítmény és a gondolat, tartalom vagy üzenet, amit közvetíteni volt hivatott. A *forma* kerekedett felül lehangolva a felismerési-azonosulási kísérleteket. A zárókép túlságosan hangsúlytalanra sikeredett jelzése pedig csak a színházdedzett nézőhöz juthatott el — lám, mennyire összetett feladat a közönség figyelmének kanalizálása. Szabad téren, a Tanyaszínház esetében még inkább az; előadások sorsát döntik el a nézők reakciói, nem hagyhatók figyelmen kívül a felkészülés egyetlen stádiumában sem. Már a darabválasztásnál be kell kombinálni a potenciális fogadást — a legspontánabb, legösszegebb véleménynyilvánítás a színházra, előadóművészetre vonatkozó körül! —, e rövid idő tapasztalatai azonban legfeljebb találgatásra jogosítanak, ezért bizonyos vonatkozásban minden újabb előadás *kísérlet*. A professzionális színházi gyakorlatnál rugalmasabb szemléletet kíván, és csak szintmódosítással valósítható meg. A módosítás inkább beidegződött perspektívánkat érinti, nem jelenthet leszállítást — *másként* kell dolgozni;

tempósabban, több kitérővel — kerülő úton? — hozhatjuk szinkronba törekvéseinket a közönség elvárásaival.

Farce-tól a középfajú drámáig — nem csupán centiméterekkel megemelt ugróléc, terjedelemben, fajsúlyban kifejeződő komolyítás, hanem a képzelőerő, aktivizálása, egyre több színházi kód, különböző stílusok érzékelésének iskolája is. Weöres Sándor Holdbeli csónakos című mesejátékával elsősorban közönségünknek a líraibb hangvételre való fogékony-ságát próbálhattuk ki. A dráma felépítésének, a történet jellegének megfelelt a szinkretizmusra törekvő rendezés; az előadás könnyed volt és ötletes, minden eddiginél jobban sikerült. Hatásfokát emelte a médiumkeveredés: a mesevilág csodáját varázsolta a nagyon is valóságos környezetbe. Finomabb, „irodalmibb” humorát — úgy tűnik — szívesebben fogadta a közönség, mint az előző darabok szabadszájúságát. A káromkodásokkal megtűzdelt szöveg, az alig stilizált vagy csak jelzett szexualitás nyilván elsősorban szeméremsertő volt, ugyanakkor megkönnyítette a ráismerést-azonosítást, ami adott esetekben — különösen, ha a Nagyszájú Kata sárba ragadt alakjaira, zsákutca-életük felnagyítottan ábrázolt negatívumaira gondolunk — túl a komikumon, ha csupán öntudatlan sejtések alapján is, de feszengést, ellenérzést váltott ki; végül pedig működésbe léptek bizonyos — előzetes tapasztalatok, megszokás révén kialakult — a művészettel, nyilvános rendezvényekkel kapcsolatos elvárások.

Az ötödik év műsorát képező Falstaff (Shakespeare IV. Henrikjének két részéből készült adaptáció) szövege a próza felé keményedik; humorát elsősorban a Falstaff-vonal képviseli, és helye valahol a Nagyszájú Kata meg a Holdbeli csónakos között keresendő azzal, hogy inkább az előző felé tendál. Az arányérzék imperatívuszát tehát nemcsak az adaptálás folyamatában, hanem a megvalósítás során is figyelembbe kellett venni, hogy elkerüljük a torzulásokat. Shakespeare történelemcentrikus királydrámáiból az előre felvázolt koncepciót követő húzások után középfajú dráma született, segítségével talán sikerül végre bebizonyítanunk, hogy a színházilag félművelt nézőhöz — ha egy derűs óránál többet akarunk neki adni — ez a műfaj áll legközelebb. Aránylag könnyen felfejthető rétegei miatt különböző igényszinteket elégíthet ki, nagyobb eséllyel rajtol, hogy tartós utóhatású előadasként funkcionálhasson. Az ilyen közönség a vígjáték befogadásakor többnyire megreked a csupasz cselekmény-nél, a megjelenítés domináns vonásaként jelenlevő nevertetésben véli felfedezni a lényegét, a hatás ezért pillanatnyi vagy igen rövid életű, de mert maximálisan megfelel bizonyos elvárásoknak, továbbgondolásra csak vájtabb fülű, színházhoz szokott nézőt ösztönöz.

Az ötödik évben választott darab illetve szerző nem prepotenciánk fokmérője, mint ahogy azt sokan látják. Sohasem állítottuk, hogy a Tanyaszínház mindössze négy, egymástól egy évnyi távolságra levő fellépése önmagában olyan tényező, amely éretté tette nézőnket (és a társulatot) Shakespeare befogadására. A csoport munkájának nagy része ugyanis in-

kább aktivizálás, és bizonyos értelemben tévhit, hogy nulláról indultunk. Ellenkező esetben az abszolút kísérletként kezelt Shakespeare-előadás valószínűleg abszolút bukás. Így viszont a közönség nem egészen fél óra alatt ráhangolódott a játéktílusra, követni tudta a montázstechnikával felépített cselekményt. A szöveg és látvány határfoka majdnem kiegyenlítődőtt, alakokat, atmoszférát vihetett magával az emlékezetes szövegpoének mellett.

A színészeket sokkal jobban fejbekólintotta a nagy név, a felelősségérzet jó ideig gátló tényezőként volt jelen csakúgy mint a díszlet, jelmezek, kellékek, amire — ez, mondhatni, általános vélemény — nem volt szükség. Talán igaz, de kellett a Tanyaszínháznak a Falstaff, így ahogy van. Becsvágyból, erőpróbaként, no meg, hogy a nagy kaland után higgadtabban nézhessünk szét házunk táján, a továbbiakban ugyanis vajdasági szerző művét szeretnénk műsorra tűzni.

MOZGALOM VAGY MŰVÉSZET?

A riporter kérdése: *Jár-e színházba?*

A riportalan válasz: *Színházba nem, csak ide, a Tanyaszínházba.*

Az Újvidéki Televízió dokumentumfilmjében hangzott el így, többször is, a műsor kontextusában nem ennyire sarkítottan, bennem mégis problémaként tudatosodott a néző válasza.

Színház-e a Tanyaszínház, pontosabban: mennyire mozgalom és mennyire művészet az, amit csinálunk, van-e helye a vajdasági kulturális életben, és ha igen, hol jelölhető ki? Vagy még mindig — a viszonylag állandó tagság, az elkerülhetetlen intézményesedést jelző momentumok, a lassan egész évre kiterjedő tevékenység ellenére — ad hoc-csoport, ahogy néhány évvel ezelőtt szépen megfogalmazta valaki: „évelő vállalkozás”, de a nyári színpadok örök felkészésével, afféle népszórakoztató kiruccanás, vagy éppenséggel jól jövedelmező hakni, mert az illetékesek sok esetben így kezelik. (Most nem az anyagi támogatásra gondolok elsősorban.)

A differens elvárások nagyon hamar egyértelmű definícióban egyesültek: *űrtöltő nyári mozgalom, vállalkozás, kultúrmisszió*... Sorolhatnám a nagyjából szinoníma értékű szavakat, de hol itt a *színház*? Nem nehezíthetünk arra a falusi nézőre, aki gyakornoki időként, könyvelői el, „nagyszínházi” kötelező előtanulmánynak hiszi az egészet. De hogyan kerülheti el a figyelmet, hogy többé-kevésbé profi emberek négy-öt éve egy minden erőlködés nélkül meghatározható arculatú színházat csinálnak, jó-rossz előadásokat, amelyeket tíz-tizenöt ezer ember néz végig?

Egyszóval: hiányoljuk a kritikát, az olyan elbírálást, ami a hivatásos társulatok nivótlan produkcióit is megilleti.

Nem a kritikáért van a művészet, a közönségért. De az utóbbi igényeit

követve még senki sem fejlődött, ebben a kapcsolatban a művészek — a színháznak — kell vállalnia a pedagógus szerepét. És az iskolába — noha a tanárokat is egyetemen képzik — el-ellátogat a tanfelügyelő, megjegyzése van, tanácsot ad. Átfogóbban tud értékelni, mert sok „előadást” lát, elfogulatlanabb, mert nem a diákok reakcióin méri le a pedagógus munkáját.

De nem csupán a kritikáról van szó. Nem is csak azokról, akik valami „nekivadult” kísérletezést kérnek számon, fejvesztett újításokat, ott, ahol a közönség még a klasszikusnak mondható, elfogadott és bevált színházi fogásokat sem ismerheti. Hanem úgy, egyáltalán. Ebben az esetben is beigazolandni látszik az a (pesszimista) tétel, amit elkeseredésünkben — másra vonatkoztatva — néhányszor már megfogalmaztunk: ha a vajdasági kultúrában két ember (két intézmény, két akárm) ugyanazzal a tárgykörrrel kezd foglalkozni, az egészséges versenyszellem féltékenységgé, irigykedéssé fajul, nyílt vagy leplezett harc kezdődik, kihagyott könyvekkel lapulunk lehelyzetben. Mintha a tartomány nem bírna el két és fél színtársulatot. Még így is túl nagy a terület, ahova egyik sem juthat el.

SPECIFIKUS JELLEG: KAPCSOLAT A KÖZÖNSÉGGEL

Aktivizálni a közönséget, bevonni a játékba — nem új, különböző módszerekkel megvalósítható törekvés. A Tanyaszínház esetében valahogy spontánul ment, a nézőket szerencsére nem nagyon érdekelte, hogyan is „illik” viselkedni egy színházi előadáson. Az előzőleg együtt töltött idő logikus, zökkenő nélküli folytatása lett az esti bemutatkozás, megmaradt a fesztelenség. A magyarázatot talán a színész—közönség—házigazda—vendég viszony relációján kell keresnünk. A Thália templomába „áldozatbemutatásra” összesereglenek többnyire bizonyos konvenciók, normák görceivel érkeznek; a szokások, a nagybetűs Rend által — szinte a belépés pillanatától — kordában tartottak elszigetelődési tendenciája természetes. Turnéja során a Tanyaszínház ilyesmivel — nevezzük „kultúrfertőzöttségnek”? — csak nagyobb helységeken találkozik, máshol az előzmények, az ambiens, a tény, hogy a társulat a vendég, rendre hatástalanítják a fékeket. Ünneplő ruhában is „normálisan” végigszurkolják a bonyodalmakat, közbeszólnak, felelnek a hozzájuk intézett kérdésre, vagy éppen egymás között kommentálják a látottakat. Persze, ez nem mindig jó az előadás szempontjából, mégis ez az, aminek meg kell maradnia. Bármit játsszon is a Tanyaszínház.

A társulat mindenkori tagjai számára a közönség a legnagyobb élmény, ez a — szó legszorosabb értelmében egyszeri — spontán, erőszakolatlan happening-szerűség, ami kőszínházban talán sohasem jöhet létre.

A KÍSÉRŐ RENDEZVÉNYEK

Szükségtelen mindent a céltudatosság mázával bevonni, a Tanyaszínház tevékenységének ez a része spontánul jött létre, „baráti alapon” indult. Megmaradt és állandóan bővül, mert életképes és hasznos, mert nagyszerűen kiegészíti munkánkat. A lehetőségek azonban még jórészt kiaknázatlanok, a kísérő rendezvények esetében egyelőre nem beszélhetünk tradícióról. Annak, hogy az esetlegességet ez ideig nem váltotta fel a rendszeresség, nem az érdeklődés hiánya az oka. A szervezés nehézsége és az anyagi probléma a kerékkötő. Pedig a falusi ember számára semmivel sem helyettesíthető élmény végignézni egy kép születését, igazi népzenet hallgatni jó előadásban, a költő szájából hallani a csak papíron — vagy ott sem — látott szavakat, művészeti vásárban ténferegni el egy délelőttöt. Egész egyszerűen: megünnepelni a napot, amikor minden miatta van, amikor törődnek vele. Olyan vállalkozás ez, amelyben mindenki jól jár.

Szükségtelen ismételni, a világ leghálásabb közönsége a miénk, minden apró figyelmességet honorál, mindenki másnál tartósabban vés az emlékezetébe. Csak így, a többi művészeti ág bevonásával válhat igazán küldetésé a Tanyaszínház munkája, amit most már lehetetlen abbahagyni.